

icâzet verecek yetkili bir kişinin bulunmasıdır. Nitekim fuzûlînin bir çocuk veya deli hakkında yapacağı talâk, rtk, nikâh, hibe ve malını gabn-i fâhişle satma gibi bir tasarruf hukukî varlık kazanamayacağı, yani yapıldığı anda bâtil olacağı için icâzete de konu olamaz. Fakat fuzûlînin o tür tasarrufları akıllı ve bâliğ biri hakkında in'ikad eder. Çünkü kural olarak tasarrufun yapılmasından sonra gerçekleşen icâzet (icâzet-i lâhika), tıpkı önceden verilmiş vekâlet (vekâlet-i sâbika) anlamında olduğundan icâzet anında fuzûlî âdetâ -akdin haklarının kendisine döneceği- bir vekile dönüşmüş olur. Çocuk ve deli ise tasarrufu bizzat yapma ehliyetine sahip olmadığı gibi vekâlet verme ehliyetine de sahip değildir. Öte yandan icâzet verecek kişinin icâzet vereceği tasarrufu bizzat yapmaya ehil olması şarttır. Bunun için mümeyyiz çocuğun veya sefihin, fuzûlînin yaptığı karşılıklı borç yükleyen bir akde icâzet vermeleri sahih olmaz.

İcâzetin sahih olabilmesi için akdi yapan tarafların ve akid konusunun icâzet anında mevcut olmaları gerekir. Meselâ fuzûlînin satımında icâzet anında mal sahibinin, icâzet verilecek akid bir satım akdi ise mebiin, trampa ise iki bedelin de bulunması şartları aranır. Mal sahibi ölmüşse akid bâtil olacağından vârisler tarafından icâzet verilmesi bu sonucu değiştirmez. Çünkü bir icâzetten söz edebilmek için her şeyden önce icâzete konu olacak ve işlerlik kazandıracak bir hukukî işlemin bulunması gerekir. Bu sebeple icâzetin, akdin inşa edilmesi yani ilkten kurulması değil kurulmuş akdin yürürlüğe konması işlevini taşıdığı sürekli vurgulanır. Kâdîhan bu durumu açıklamak için, başlangıçta nikâh akdi yokken daha sonra tarafların icâzetiyle veya bu yönde beyanlarıyla nikâh akdinin kurulmuş olma-yaacağı örneğini verir (*el-Fetâvâ*, I, 322). Ancak fuzûlî, nikâh akdi açısından bir vekil değil bir elçi mesabesinde olup akdin hakları kendisine dönmediği için onun tarafından gerçekleştirilen nikâh akdinde, adına evlenme akdi yapılan tarafın icâzetinin sahih olması için fuzûlînin icâzet esnasında hayatta olması şart değildir (İbn Âbidîn, IV, 141).

Hükmi. İcâzet sonunda askıda olan hukukî işlem işlerlik kazanır ve işlem yetkili kişiler arasında yapılmış gibi hüküm doğurur. Bir hukukî işlemin sonradan ilgili ve yetkili tarafından onanması, o tasarruf için önceden izin veya vekâlet verilmiş olması hükmünde tutulmuş (Serahsî, XXIV, 182; Merginânî, III, 69), bu husus *Mecele*-

İe'de, "İcâzet-i lâhika vekâlet-i sâbika gibidir" (md. 1453) ve, "İzin ve icâzet tev-kıldır" (md. 1452) şeklinde ifade edilmiştir (bk. İZİN; VEKÂLET). Fuzûlînin tasarrufları açısından vekâlet hükmünde olan icâzet, mümeyyiz çocuğun kâr ve zarara ihtimali bulunan tasarrufları açısından önceden verilmiş izin hükmünde tutulur.

Hanefîler'e göre talâk ve kefalet gibi bir şarta bağlanmaya (tâlik) elverişli tasarruflarda icâzetin etkisi icâzet anından itibaren gerçekleşir ve bu andan itibaren geçerlilik kazanır. Fakat alım satım gibi tâlike elverişli olmayan tasarruflarda ise icâzet akdin yapıldığı andan itibaren etkili olur ve bu tür tasarruflar yapıldıkları andan itibaren hüküm ve sonuçlarını meydana getirir.

İcâzet, yerine göre önceden verilmiş izin anlamına gelmekle birlikte ikisi arasında farklılıklar da bulunmaktadır. Askıda olan bir işleme işlerlik kazandırma anlamındaki icâzet, ancak bir tasarrufun yapıp tamamlanmasının ardından söz konusu olabilirken izin, anlamı ve mahiyeti gereği bundan farklı olarak tasarrufun öncesinde söz konusu olur. Diğer bir ifadeyle izin "olacak olan" işler için, icâzet ise "olmuş bitmiş" işler için kullanılır. İzinle icâzet arasındaki bir diğer fark da bir tasarrufa ilişkin olarak verilen iznin o tasarrufun yapılmasından önce geri alınması mümkün olduğu halde gerçekleşmiş bir tasarrufa ilişkin verilen icâzetin geri alınamamasıdır. Çünkü icâzet yenilik doğuran (inşâî) bir haktır ve bu icâzetle tasarruf tamamlanmış olmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf*, I, 208; Serahsî, *el-Mebsûṭ*, XXIV, 181-182; XXX, 139-140; Kâdîhân, *el-Fetâvâ*, I, 322; Merginânî, *el-Hidâye*, İstanbul 1986, III, 69; Kâsânî, *Beda'î*, I, 322; VII, 193; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, II, 143-144; İbn Kudâme, *el-Muğnî* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî - Abdülfettâh M. el-Hulvî), Kahire 1989, VII, 399-400; Bedreddin Simâvî, *Câmi'ü'l-fuşûleyyn*, Kahire 1300, I, 309-324; İbnü'l-Hümâm, *Fet-hu'l-kadîr* (Kahire), VI, 188-203; Haskefî, *ed-Dürü'l-muhtâr* (İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr* [Kahire] içinde), III, 167; V, 106-119; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr* (Kahire), III, 167; IV, 141; V, 106-119; Mahmûd Hamza, *el-Ferâ'idü'l-behiye*, Dımaşk 1406/1986, s. 240; *Mecelle*, md. 67, 1452-1453; Abdürrezzâk Ahmed es-Senhûrî, *Meşâdirü'l-hak fî'l-fikhi'l-İslâmî*, Kahire 1954, IV, 128-130; Mustafa Ahmed ez-Zerkâ, *el-Fık-hû'l-İslâmî*, Dımaşk 1958, I, 418-434; II, 665-66, 695-696, 707, 768-769, 775-776; Subhî Mahmesânî, *en-Nazarıyyetü'l-âmmâ li'l-müce-bât ve'l-ukûd*, Beyrut 1983, s. 65-81; H. Yunus Apaydın, "İslam Hukukunda Mevkuf Akıller", *EÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VI, Kayseri 1989, s. 177-200; "İcâzet", *Mu.F.*, II, 330-338; "İcâzet", *Mu.F.*, I, 303-311.

H. YUNUS APAYDIN

İCÂZETNÂME

(bk. İCÂZET).

İ'CÂZÜ'L-BEYÂN

(إعجاز البيان)

Sadreddin Konevî'nin
(ö. 673/1274)

Muhyiddin İbnü'l-Arabî geleneğindeki
başlıca tasavvuf konularını işlediği
Fâtîha sûresi tefsiri
(bk. SADREDDİN KONEVÎ).

İ'CÂZÜ'L-KUR'ÂN

(إعجاز القرآن)

Kur'an-ı Kerim'in erişilmez
üstünlüğünü ifade eden terim,
bu konuda yazılan eserlerin
ortak adı.

Sözlükte "gücü yetmemek, yapamamak" anlamındaki acz kökünden türetilen i'câz kelimesi "âciz bırakmak" demektir. Terim olarak genellikle "Kur'an'ın, sahip bulunduğu edebî üstünlük ve muhteva zenginliği sebebiyle benzerinin meydana getirilememesi özelliği" diye tanımlanır. Bu tanımda yer alan edebî üstünlük birinci derecede Arap diline vâkıf olan edipleri ilgilendirirken muhteva üstünlüğü bunlarla birlikte bütün akliselim ve ilim sahibi insanları ilgilendirmekte ve böylece Kur'an'ı evrensel bir ilâhî mesaj haline getirmektedir.

Kur'an'da i'câzü'l-Kur'an terkibi geçmemekle birlikte Kur'an-ı Kerim'in beşer sözü değil insanların benzerini meydana getirmekten âciz kaldıkları ilâhî bir kelâm olduğu hususu ısrarla belirtilmektedir. Hz. Muhammed'in peygamberliğini inkâr edenler diledikleri takdirde Kur'an'a benzer sözler söyleyebileceklerini ileri sürmüşler (el-Enfâl/31) ve Resûl-i Ekrem'den hissî mucize göstermesini istemişlerdir. Bu kişilere Kur'an'ın yeterli bir mucize olduğu açıklanmış (el-Ankebût 29/50-51), eğer güçleri yetiyorsa bütün yardımcılarını da çağırarak benzer bir eser meydana getirmeleri istenmiş, fakat bunu asla yapamayacakları da ifade edilerek kendilerine meydan okunmuştur (el-Bakara 2/23-24; Yûnus 10/37-39; Hûd 11/13; el-İsrâ 17/86-88). Hadislerde i'câzü'l-Kur'an'dan bahsedilmemiştir.

İ'câzü'l-Kur'an meselesi sahâbe ve tâbiîn devirlerinde araştırılmamış, ancak III. (IX.) yüzyılın başlarından itibaren âlimlerin üzerinde önemle durduğu bir konu

haline gelmiştir. İslâm dininin hızla yayılmasından sonra yabancı din ve kültürlerle mensup bazı kişilerin Kur'an'ı eleştirilmesi, İslâm'a yeni girenlerin bu eleştirilerden etkilenmesi ve Abdülkerîm b. Ebû'l-Avcâ, İshak b. Tâlût, Nu'mân b. Münzir gibi mühlidlerin Kur'an'ın çelişkiler içeren bir kitap olduğunu iddia etmeleri karşısında İslâm âlimleri, önce Kur'an'ın dil ve edebiyat kurallarına bağlı olarak anlamını ortaya koymaya ve tefsirini yapmaya çalışmışlardır. Bu hususta Vâsıl b. Atâ ile Ferrâ'nın *Me'âni'l-Kur'ân* adlı eserleri ve Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ'nın *Mecâzû'l-Kur'ân*'ı zikredilebilir. Bu çalışmaların ardından Kur'an'ın i'câzıyla ilgili görüşler ortaya çıkmaya başlamıştır. Tesbit edilebildiğine göre i'câzû'l-Kur'ân meselesini ilk defa Mu'tezile âlimleri ele almıştır. İlk farklı görüş ise Nazzâm'a ait sarfe nazariyesidir (aş. bk.). Nazzâm'ın öğrencisi Câhiz, Kur'an'ın i'câzını daha çok erişilmesi imkânsız bir dil mucizesi oluşuna bağlar ve i'câzin esasını nazım düşüncesine dayandırır. Onun *Nazmü'l-Kur'ân* adıyla bir eser yazması bu hususu kanıtlayıcı mahiyettedir. Câhiz'in i'câz anlayışı, kendisinden sonra gelen âlimlerin büyük çoğunluğu tarafından benimsenmiş ve geliştirilmiştir. Nitekim Ebû'l-Hasan el-Eş'arî, Kur'an'ın i'câz yönlerinin başında onun nazım bakımından fasih oluşunu göstermiştir. Eş'arî'ye göre Kur'an'ın, harfleri en az ve dolayısıyla en kısa sûresi olan Kevser sûresinin bile benzerinin meydana getirilemeyeceği sürenin nazım keyfiyeti ve belâgat üstünlüğünden dolayıdır. Kur'an'ın geçmiş ve geleceğe yönelik haberler ihtiva etmesi de Eş'arî'nin i'câz yönleri arasında zikrettiği hususlardandır (İbn Fûrek, s. 62-63, 178-179). Mu'tezile âlimlerinden Ebû'l-Hasan er-Rummânî, Kur'an'ın sarfe ilkesinin yanı sıra belâgat yönünden i'câz harikası olduğunu belirtmiştir. Ebû Süleyman el-Hattâbî ise Kur'an'ın i'câzını, en doğru bilgileri belâgat örgüsü çerçevesinde ortaya koymasının yanında bu ilâhî kelâmın insanın psikolojik muhtevası üzerindeki derin etkisinde görür (*Beyânü i'câzi'l-Kur'ân*, s. 19-25, 64).

V. (XI.) yüzyılda Bâkılânî, Kâdî Abdülcebbar ve Abdülkâhir el-Cürcânî gibi âlimlerin sürdürdüğü çalışmalar sayesinde i'câzû'l-Kur'ân araştırmaları altın çağına ulaşmıştır. Bâkılânî kaleme aldığı hacimli eserinde birçok görüşü derinliğine tartışmıştır. Ona göre Kur'an'daki nazım güzelliği hem bütününde hem tek tek her bir lafzında mevcut olup üslûbu,

fesahati, içerdiği bilgilerin kolay anlaşılması, gayba dair haberleri ve mühlidleri susturan delilleri onun erişilmez üstünlüğünü meydana getirir (*i'câzû'l-Kur'ân*, s. 13-21, 36-45). Kâdî Abdülcebbar Kur'an'ın i'câzını tek tek her lafızda değil lafız ve mânânın güzelliği ve uyumunda görmüştür. Abdülkâhir el-Cürcânî'ye göre ise nazım, sözün dil kurallarına uygun olarak şekillendirilmesi ve ifade edilmek istenen mânâyı kapsamaması demektir. Bu sebeple dilde lafızdan çok mâna önemlidir (*De-lâ'ilü'l-i'câz*, s. 34-52). VI. (XII.) yüzyılda i'câzû'l-Kur'ân üzerinde çalışan âlimler arasında Zemahşerî, İbn Atıyye el-Endelüsî ve Kâdî İyâz gibi isimler öne çıkmaktadır. Bunlardan Zemahşerî ile İbn Atıyye i'câzı, Kur'an'ın dil kurallarıyla uyumlu nazım yanında mâna ve muhteva güzelliğine bağlamış. Kâdî İyâz ise üstün belâgatiyle birlikte gayba dair haberleri üzerinde durmuştur. VII. (XIII.) yüzyıldan XIV. (XX.) yüzyıla kadar i'câzû'l-Kur'ân hususunda müstakil eser yazan veya kitaplarında bu konuya temas eden âlimler i'câza dair görüşleri değerlendirmek, toplamak ve şerhetmekle yetinmişlerdir. XX. yüzyılda Batı'daki bilimsel gelişmelerin etkisiyle âlimlerin bir kısmı Kur'an'ın i'câzını pozitif bilim açısından araştırmaya yönelmiş ve bu alanda yeni görüşler ileri sürmüştür. Abdullah Fikrî, Tefvîk Sıdkî, Tantâvî Cevherî, Muhammed Ahmed Câdelmevlâ ve Muhammed Mûtevellî eş-Şarâvî bunlardan bazılarıdır. Buna karşılık Reşîd Rızâ ile Abdullah Dırâz teşrî yönünden, Mustafa Sâdık er-Râfî harfleri, kelimeleri ve cümlelerinin uyum, âhenk ve mûsikisi açısından, Seyyid Kutub da edebî tasvir bakımından Kur'an'ın i'câzı üzerinde durmuşlardır (Ahmed Cemâl el-Ömerî, s. 218-226; Salâh Abdülfettâh el-Hâlidî, s. 100, 140).

i'câzû'l-Kur'ân literatüründe üzerinde durulan başlıca i'câz yönlerine dair görüşleri şu şekilde özetlemek mümkündür: 1. **Sarfe Teorisi.** Bu teoriye göre Kur'an-ı Kerîm dil ve üslûp yönünden benzeri yapılamayacak bir metin olmamakla birlikte Allah Teâlâ bunu gerçekleştirme gücünü kullarının elinden almıştır. Sarfe, ya bu işe teşebbüs etme iradesinin yok edilmesi veya teşebbüs edildiği takdirde başarıya ulaştırılmaması şeklinde tecelli eder. Bu nazariyenin Mu'tezile âlimleri tarafından geliştirildiği bilinmekle birlikte ilk defa kimin iddiası olarak ortaya çıktığı hususunda farklı görüşler mevcuttur. Bu konuda Vâsıl b. Atâ ve İsa b. Sabîh gibi isimlerin yanında ağırlıklı olarak Nazzâm'a

atıflar yapılmaktadır. Hişâm b. Amr, Abbâd b. Süleyman, Câhiz ve Rummânî gibi Mu'tezile âlimlerinin yanı sıra İbn Hazm, İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî, Fahreddin er-Râzî gibi Sünnî; Şerîf el-Murtazâ, İbn Sinân el-Hafâcî ve Yahyâ b. Hamza el-Alevî gibi Şii âlimleri de sarfe nazariyesini benimsemiştir (Salâh Abdülfettâh el-Hâlidî, s. 108). Sarfe nazariyesi, başta Bâkılânî olmak üzere Sünnî âlimlerin çoğunluğu tarafından eleştirilmiştir (bk. SARFE).

2. **Dil ve Üslûp.** Kur'an'ın dil yönünden benzeri meydana getirilemeyecek bir kitap olduğu tezine dayanan bu ilkeye göre Kur'an, Arap dili ve edebiyatında yer alan bütün anlatım sanatlarını en üstün seviyede kullanmış (Rummânî, s. 70-100), aynı konuları farklı üslûplarla dile getirmiş, dil kusurlarından tamamen arınmış, ilginç bir telif tarzı ortaya koymuş, mânaları kulağa hoş gelen lafızlarla anlatmış, konu farklılıklarına rağmen edebî üstünlüğünü daima korumuş, kelimeleri tek başına birbirleriyle ve içinde yer aldıkları cümlelerin bütünüyle tam bir uygunluk arz etmiştir. Arap dili ve edebiyatına ilişkin kuralların bütün gereklerine uyarak kelimeleri bir araya getirmekten ibaret olan ve belâgatın unsurlarından birini teşkil eden söz dizimi (nazım) konusunda da Kur'an erişilmez bir üstünlüğe sahiptir. Nazım taraftarlarına göre Kur'an'da herhangi bir kelime yerinden oynatıldığı takdirde bunun dil kurallarını ihlâl edeceği açıkça görülür. Kur'an'ın fesâhat ve belâgat açısından Arap ediplerinin erişemeyeceği böyle bir üstünlük taşıması ve nesirle şiir dışında farklı bir üslûba sahip bulunması, onun hata yapmayan ve her şeyi bilen Allah'ın kelâmı olduğunu gösterir (Ahmed Cemâl el-Ömerî, s. 267-290). Bu teoriyi savunanlara göre, indiği dönemde Kur'an'ın ilk muhatapları olan Araplar'ın fesâhat ve belâgatı dışında Allah kelâmı olduğunu farkedebilecekleri başka bir kriter ve imkânları bulunmadığı gibi bu sırada Kur'an'ın henüz az bir kısmı vahyedilmiş bulunuyordu. Buna rağmen Arap ediplerini cezbeden bir yönü vardı ki o da fesâhat ve belâgatı idi. i'câz konusu üzerinde araştırma yapan hemen her asırdaki âlimlerin büyük bir kısmının Kur'an'ın dil mucizesi oluşunu kabul etmesi de bu hususu kanıtlayan bir delil olarak zikredilir (Salâh Abdülfettâh el-Hâlidî, s. 125-141). Ancak bu görüş, Arapça bilmeyen veya mukayesede bulunacak seviyede onun edebiyatına vâkıf olmayan insanlar için tek başına bir kanıt oluşturamayacağı gerekçesiyle eleştirilmiştir.

3. Muhteva Özelliği. Kur'an'ın i'câz yönlerinden biri de her şeyden önce muhtevasının çelişik bir durum arz etmeyiştir. Kur'an tarihinin verilerine göre bu ilâhî kelâm peyderpey nâzil olduğu ve bu süreç, vuku bulan olaylarla irtibatlı olarak yirmi üç yılda tamamlandığı halde hiçbir âyeti diğeriyle çelişmemiş, nâzil olan âyetler farklı sûrelere ait olmalarına rağmen sonuçta birbiriyle tam bir uyum göstermiştir. Kur'an'ın hem fizik hem metafizik varlık ve olaylar konusunda verdiği bilgilerin isabet kaydetmesi de göz önünde bulundurulması gereken bir husustur. Kur'an'ın dinî öğretisi ontolojik açıdan mâkul olup insanın zihnini ve gönlünü rahatlatan bir mahiyet arzeder. Zira tenzih esasına dayanan bir ulûhiyyet inancını telkin ederek politeist tanrı anlayışlarının yanlışlığını göstermiş, peygamberin insan olduğuna dikkat çekerek bu konudaki yanlış inançları düzeltmiştir. Kur'an'ın dünyevî öğretisi de evrensel değerler niteliğinde olup insanlar için vazgeçilmez bir özellik taşır (M. Reşîd Rızâ, I, 207; Mahmûd Seyyid Şeyhûn, s. 23; Salâh Abdülfettâh el-Hâlidî, s. 321-325). Kur'an'ın harfleri ve kelimelerinin kişiyi ruhî yönden etkileyebileceği ilginç bir düzenlemeye sahip olması, okunuşundan doğan büyüleyici mûsiki güzelliğinin dinleyenlerin benliğini sarması ve tekrar tekrar dinlenmesine rağmen bıkkınlık duygusu uyandırmamasının yanı sıra insanın psikolojik bir muhtevasının bulunduğu realitesine önem vermesi, çok yönlü telkin, irşad, özendirme ve uyarma yöntemlerini bir arada kullanması da ayrı bir i'câz noktası olarak kabul edilir.

4. Gayp Bilgisi. Kur'an'da geçmiş ve geleceğe ilişkin haberlerin bulunması onun bir başka i'câz yönünü oluşturur. Kur'an-ı Kerim'de yer verilen tarihî olaylarla peygamber kıssaları geçmişe ait gaybî haberlerdir. Yapılacak bir savaşta Bizanslılar'ın İranlılar'ı yenilgiye uğrattacağı, Kur'an'ın tahrif edilemeyeceği, Hz. Peygamber'in düşmanlarına karşı korunacağı, Bedir Gazvesi'nde müslümanların galip geleceği, müslümanların Mescid-i Harâm'a girecekleri ve Mekke'yi fethedecekleri önceden haber verilmiş, zaman içinde bu haberler aynen gerçekleşmiştir. İnsanların gaybı bilmesi mümkün olmadığından bu tür haberleri ihtiva eden Kur'an'ın bu yönüyle de bir i'câz taşıdığı İslâm âlimlerinin çoğunluğunca kabul edilir (Bâkullânî, s. 36). Kâdî Abdülcebâr gibi bazı âlimler ise gayba dair haberlerin bir i'câz yönü oluşturmayacağını ileri sür-

müştür, çünkü bu tür haberler her sâurede mevcut değildir; halbuki Kur'an, muhaliflerinden herhangi bir sûresinin benzerini meydana getirmelerini istemiştir. Bu da gayba dair haberlerin tahaddî kapsamında mütâlâa edilemeyeceğini gösterir (el-Mugnî, XVI, 20). Ancak her sâurede gayba dair haberlerin bulunmayışı, haberlerin insanlarca bilinmeyeceği gerçeğini ortadan kaldırmadığını söyleyen âlimler bu itirazı geçersiz saymışlardır (M. Reşîd Rızâ, I, 205; Ahmed Cemâl el-Ömerî, s. 310-311).

5. İlmî İ'câz. Kur'an'ın erişilmez bir bilgi mûcizesi olduğu esasına dayanan ve özellikle XX. yüzyılda üzerinde çok durulan bu i'câz türünü iki bölümde incelemek mümkündür. a) Kâinata ilişkin ilmî i'câz. Pozitif bilimlerin gözlem ve deney yöntemlerine dayanarak tabiatın oluşum ve işleyişi hakkında ortaya koyduğu bazı bilgilerle Kur'an'ın Allah'ın varlığı, birliği ve âhiret hayatının mevcûdiyetine dikkat çekmek için tabiatın oluşumu ve işleyişine dair verdiği kısa bilgilerin uygunluk arz etmesi bu i'câzın esasını teşkil eder. Dünyanın bir yörüngede hareket etmesi, bütün canlı varlıkların erkekli dişili yaratılması, dünyanın çevresinde bir atmosfer tabakasının bulunması, bitkilerin tozlaşması, güneşin bizzat ısı ve ışık kaynağı olması, yerkürenin, üzerinde canlıların yaşamasına elverişli bulunması, uzayın genişlemesi, dağların ağırlık merkezi olup yerküreyi sarsılmaktan koruması, denizde tatlı su ile tuzlu su arasına bir engelin konulması, göğe doğru yükseldikçe oksijenin azalması gibi modern bilimin keşfettiği konulara Kur'an'da kısaca veya işaret yoluyla temas edilmesi ilginç i'câz örnekleri arasında zikredilir (M. Reşîd Rızâ, I, 207-212; Mahmûd Seyyid Şeyhûn, s. 72-88; Ahmed Cemâl el-Ömerî, s. 339; Muhammed Hasan Heyto, s. 157-159). b) İnsanla ilgili ilmî i'câz. Kur'an'ın, insanın yaratılış safhalarından ferdî ve içtimai bir varlık olarak ihtiyaç duyduğu bilgilere kadar ilgi alanına giren hemen her konuda verdiği bilgiler ilmî i'câzın ikinci safhasını oluşturur. İnsanların hem dünyada hem âhirette mutluluğa ermelerini sağlayacak temel bilgileri öğretmesi, hikmeti, hakkı, hayrı, sabrı tavsiye etmesi, adaleti gözetme, iffetli olma, yardımlaşma, güzel söz söyleme, hukuka riayet etme, ebeveynin yanı sıra hısım akraba, yakın ve uzak komşuya, bütün insanlara, hatta hayvanlara karşı iyi davranma gibi iyilikleri emretmesi, körü körüne taklitçilik, zulüm, yalan, hırsızlık, kumar, zina, adam öldür-

me, faizcilik, ahde vefasızlık, böbürlenme, başkasını küçük görme gibi her türlü kötülüğü yasaklaması bu tür i'câzın örnekleri arasında kaydedilir (Mahmûd Diyâb, s. 18-25, 30-35, 75-94; Salâh Abdülfettâh el-Hâlidî, s. 276-277; Muhammed Kâmil Abdüssamed, s. 200-229).

6. Sayısal İ'câz. Bu teori, Kur'an'da yer alan kelimeler arasında sayısal bir uygunluğun bulunduğu ve dengeyi bozacak bir istisnaya rastlanmadığı düşüncesine dayanır. Abdürrezzâk Nevfel tarafından bilgisayarda yapılan çalışmalar sonucunda ileri sürülen bu telakki, sayıların öne çıktığı çağımızda Kur'an'ın da bu noktaya ilişkin bir i'câzının olması gerektiği görüşünden hareket eder. Yapılan tesbitlere göre Kur'an'da anlam yönünden birbirine zıt olan kelimeler eşit sayıda kullanılmıştır. Meselâ dünya ve âhiret 115'er, şeytan ve melâike 68'er, hayat ve mevt 145'er, sâlihât ve seyyiât 167'şer, nef' ve fesad 50'şer defa tekrarlanmıştır. Kur'an'da harfler ve kelimeler arasında bir ölçü mevcut olup 51.899 isim ve fiile yer verilmiş, böylece Arapça kelimelerin üçte birinden fazlası kullanılmıştır. Bu özellikleri taşıyan bir kitap ancak her şeyin kemiyet, keyfiyet ve ölçüsünü bilen Allah'a ait olabilir (el-İ'câzü'l-'adedî li'l-Kur'ân, s. 7-25). Reşâd Halife tarafından on dokuz sayısına bağlı bir i'câz teorisi ileri sürülmüşse de bu telakki, Bahâlik inancını temellendirmeyi amaçlayan bir çalışma olarak değerlendirilmiş ve tutarsızlıkları kanıtlanmıştır (Salâh Abdülfettâh el-Hâlidî, s. 374-375; Altıkulaç, s. 98-105).

7. Sosyolojik Deliller. Kur'an vahyinin tebliğcisi Hz. Muhammed'in okuma yazma bilmediği, doğup büyüdüğü çevrenin de kültür seviyesinin düşük olduğu hususu hem tarihî ve sosyolojik bir gerçek hem de Kur'anî bir delil konumundadır (el-A'raf 7/157). Böyle bir kimsenin yukarıda bazı özellikler temas edilen bir metni kendiliğinden ortaya koyması aklın kabul etmeyeceği bir şeydir. Kur'an vahyi, okuma yazma ve kayda geçirme imkânlarının çok sınırlı olduğu bir dönemde ve bir coğrafyada ortaya çıkmasına rağmen diğer ilâhî kitapların aksine tahrife mâruz kalmayıp aslı hüviyetini korumuş, ayrıca bu husus Mekki bir sâurede (el-Hicr 15/9) haber verilmek suretiyle asırlar boyu sürecek bir gerçek önceden ortaya konulmuştur. Kur'an-ı Kerim'in muhtelif âyetlerinde İslâm'ın bütün dinlere hâkim olacağı ifade edilmektedir (et-Tevbe 9/33; el-Feth 48/28; es-Saf 61/9). İnsanların çeşitli din ve inanç sistemlerine bağlı bu-

lunduğu on dört asır öncesine ait bu beyanın fiilen gerçekleşmesi ve İslamiyet'in dünya dinleri içindeki seçkin yerini alması bir başka sosyolojik realitedir.

Son peygamber Hz. Muhammed'e Allah katından indirilip kıyamete kadar bütün insanları yüce yaratıcının buyruklarına uymaya çağıran ve nübüvvetinin en büyük kanıtını teşkil eden Kur'an'ın âlimlerce belirlenen icâz türlerinden her birinin dikkate değer tarafları bulunmakla birlikte bunlardan dil ve muhteva üstünlüğünü vurgulayan icâz yönlerinin her asırda öne çıktığı, zamanımızda da icâz çalışmalarının merkezinde bu hususların yer aldığı görülmektedir. Bunların dışında kalan icâz yönlerini dikkate alarak Kur'an'ın ilâhî bir kitap olduğuna inanan değişik milletlere ve zümrelere mensup kişilerin bulunması da mümkündür. Zira insanların akıl yürütme yeteneği, bilgi, kültür, duygu ve düşünceleri farklıdır. Gerçi dinde aslanan inanmaktır. Fakat imanla bâtıl inancı ayırt edebilmek için doğru bilgilere ulaşmak mutlaka gereklidir. Bu sebeple Kur'an'ın her çağda öne çıkan icâz yönünün iman ve hidayetle bağlantılı olan bilgileri insanlara sunmasında aranması daha isabetli görünmektedir. Nitekim Kur'an, insanları akıl ve duyu verileriyle uyuşan bilgiler edinmeye ve üretmeye çağırarak, bu bilgilerin hak ve hidayet çizgisine ulaşmaya yardım edeceğini, fakat tek başına yeterli olmayacağını belirtmektedir. Kur'an-ı Kerim'in kişilerde ve toplumlarda en büyük hidayet inkılâbını gerçekleştirmesi, onun icâzının hidayete ilişkin bilgileri ve etkileri ihtiva etmesinde aranmalıdır.

İcâzü'l-Kur'an konusunda yazılan eserlerin sayısı oldukça fazladır. Bunları klasik ve yeni eserler olmak üzere iki grupta toplamak mümkündür. Ebû'l-Hasan er-Rummânî'nin *en-Nüket fi icâzi'l-Kur'an*'ı (Kahire 1968), Ebû Süleyman el-Hattâbî'nin *Risâletü beyânî icâzi'l-Kur'an*'ı (Dimaşk 1995), Bâkılânî'nin *İcâzü'l-Kur'an*'ı (Beyrut 1991), Kâdî Abdülcebbâr'ın *İcâzü'l-Kur'an*'ı (*el-Muğnî*'nin XVI. cildi, Kahire 1960), Abdülkâhîr el-Cürcânî'nin *Delâ'ilü'l-İcâz*'ı (Beyrut 1980), Fahreddin er-Râzî'nin *Nihâyetü'l-İcâz fi dirâyeti'l-İcâz*'ı (Amman 1985), Ubeydullah b. Muhammed es-Semerikandî'nin *İcâzü'l-Kur'an*'ı (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 168), İbnü'z-Zemlekânî'nin *el-Burhânü'l-kâşif 'an icâzi'l-Kur'an*'ı (Bağdat 1974), İbn Ebû'l-İsba'nın *Bedî'u'l-Kur'an*'ı (Kahire 1957), Yahyâ b. Hamza el-Müeyyed'in *eṭ-Ṭırâz fi esrârî'l-*

belâğa ve 'ulûmî ḥaḳā'iki'l-İcâz'ı (Beyrut 1986), Süyûtî'nin *Mu'terekü'l-aḳrân fi icâzi'l-Kur'an*'ı (Beyrut 1988) ve Kemalpaşazâde'nin *Risâle fi icâzi'l-Kur'an*'ı (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 3682) klasik eserlerden bazılarıdır. Yeni çalışmaların bir kısmı da şöyle sıralanabilir: Abdürreûf Mahlûf, *el-Bâkullânî ve kitâbü-hû İcâzü'l-Kur'an* (Beyrut 1978); Muhammed Hanîf Fakihî, *Naẓariyyetü icâzi'l-Kur'an inde 'Abdilkâhîr el-Cürcânî* (Sayda 1981); Mustafa Sâdık er-Râfî, *İcâzü'l-Kur'an ve'l-belâgatü'n-nebevîyye* (Kahire 1961); Seyyid Kutub, *eṭ-Taṣvîrü'l-fennî fi'l-Kur'ânî'l-Kerîm* (Kahire 1966); Kasabzâde Hüseyin Avnî, *İcâz-ı Kur'an ve Hakikat-ı İslâm* (İstanbul 1330); Muhammed Ali es-Sâbûnî, *İcâzü'l-beyân fi süneni'l-Kur'an* (Dimaşk 1979); Abdülkerim el-Hatib *İcâzü'l-Kur'an* (Kahire 1974); Ahmed Muhtâr Bezre, *Fî İcâzi'l-Kur'an* (Dimaşk 1988); Münîr Sultân, *İcâzü'l-Kur'an beyne'l-Mu'tezile ve'l-Eşâ'ire* (İskenderiye 1986); Ahmed Ebû Zeyd, *el-Menḥa'l-İtizâli fi'l-beyân ve icâzi'l-Kur'an* (Rabat 1986); Abdülazîz Abdülmu'tî Arefe, *Ḳazıyyetü icâzi'l-Kur'an ve eserühâ fi tedvîni'l-belağa* (Beyrut 1985); Ahmed Cemâl Ömerî, *Mefhûmü'l-İcâzi'l-Kur'anî ḥatte'l-karnî's-sâdisi'l-hicrî* (Kahire 1984); Avde Ebû Avde, *Şevâhid fi icâzi'l-Kur'an* (Amman 1996); Salâh Abdülfettâh el-Hâlidî, *el-Beyân fi icâzi'l-Kur'an* (Amman 1992); Abdülazîm İbrâhîm Muhammed, *Dirâsât cedide fi icâzi'l-Kur'an* (Kahire 1996); Fethî Ahmed Âmir, *Fikretü'n-naẓm beyne vücûhi'l-İcâz fi'l-Kur'ânî'l-Kerîm* (İskenderiye 1991); Muhammed Seyyid Şeyhûn, *el-İcâz fi naẓmi'l-Kur'an* (Kahire 1978); Aîşe Abdurrahman bint eş-Şâtî, *el-İcâzü'l-beyânî li'l-Kur'an* (Kahire 1984); Muhammed Ahmed el-Gamrâvî, *Nemâzic mine'l-İcâzi'l-İlmî li'l-Kur'an* (baskı yeri yok, 1978); Muhammed İbrâhîm Şerîf Hidâyetü'l-Kur'an fi'l-âfâḳ ve'l-enfûs ve icâzühü'l-İlmî (Kahire 1986); Mahmûd Diyâb, *el-İcâzü't-tıbbî fi'l-Kur'an* (Kahire 1988); Muhammed Arnaût, *el-İcâzü'l-İlmî fi'l-Kur'ânî'l-Kerîm* (Kahire, ts.); Muhammed Kâmil Abdüssamed, *el-İcâzü'l-İlmî fi'l-İslâm* (Kahire 1993); Seyyid Cümeylî, *el-İcâzü'l-İlmî fi'l-Kur'an* (Beyrut 1990); Mansûr Muhammed Hasebünnebi, *el-Kevn ve'l-İcâzü'l-İlmî li'l-Kur'an* (Kahire 1991); Âdil Abdullah Kalkilî, *Küşûf cedide fi icâzi'l-Kur'an* (Amman 1985); Abdürrezzâk Nevfel, *el-İcâzü'l-adedî li'l-Kur'ânî'l-Kerîm* (Beyrut 1987).

BİBLİYOGRAFYA :

et-Ta'rîfât, "el-İcâz" md.; Rummânî, *en-Nüket fi icâzi'l-Kur'an* (*Şelâşü resâ'il fi icâzi'l-Kur'an* içinde, nşr. Muhammed Halefullah – Muhammed Zağlûl Sellâm), Kahire, ts. (Dârü'l-maârif), s. 69-100, 101; Hattâbî, *Beyânü icâzi'l-Kur'an* (a.e. içinde), s. 19-25, 64; Bâkılânî, *İcâzü'l-Kur'an*, Kahire 1349, s. 13-21, 36-45; İbn Fûrek, *Mücerredü'l-maḳâlât*, s. 62-63, 178-179; Kâdî Abdülcebbâr, *Tenzihü'l-Kur'an 'ani'l-meṭâ'in*, Beyrut, ts. (Dârü'n-nehdâti'l-hadîse), s. 232-233; a.mlf., *el-Muğnî* (nşr. Emîn el-Hûlî), Kahire 1380/1960, XVI, 20; Abdülkâhîr el-Cürcânî, *Delâ'ilü'l-İcâz* (nşr. Muhammed Abduh – M. Reşid Rızâ), Beyrut 1403/1982, s. 34-52; Fahreddin er-Râzî, *en-Nübüvât* (nşr. Ahmed Hicâzî es-Sekkâ), Kahire-Beyrut 1406/1986, s. 177-182; Şâtîbî, *el-Muvâfâḳât* (nşr. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âlû Selmân), Huber 1417/1997, I, 59-60; Zerkeşî, *el-Burhân*, II, 94-95, 208; Süyûtî, *Mu'terekü'l-aḳrân fi icâzi'l-Kur'an* (nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî), Kahire 1973, I, 35; Ebû'l-Bekâ, *el-Külliyât*, s. 149-150; M. Reşid Rızâ, *Tefsîrü'l-menâr*, Kahire 1373-80/1953-61, I, 193-212; V, 291-293; Mustafa Sâdık er-Râfî, *İcâzü'l-Kur'an*, Kahire 1381/1961, s. 242-267; Münîr Sultân, *İcâzü'l-Kur'an*, İskenderiye 1977, s. 50, 60, 62, 73-74, 91-96, 103-110, 115, 177-178, 205; Mahmûd Seyyid Şeyhûn, *el-İcâz fi naẓmi'l-Kur'an*, Kahire 1978, s. 11-41, 52, 59, 61, 65, 66, 68, 72-88, 112-113; Ahmed Cemâl el-Ömerî, *Mefhûmü'l-İcâzi'l-Kur'anî ḥatte'l-karnî's-sâdisi'l-hicrî*, Kahire 1984, s. 45-88, 104-110, 149-186, 218-226, 232-233, 267-290, 310-311, 314-315, 332-355; Mustafa es-Sâvî el-Cüveynî, *Menhecü'z-Zemaḥşerî fi tefsîri'l-Kur'an*, Kahire 1984, s. 29; Aîşe Abdurrahman, *el-İcâzü'l-beyânî li'l-Kur'an*, Kahire 1987, s. 82-95, 101-104, 286; Abdürrezzâk Nevfel, *el-İcâzü'l-adedî li'l-Kur'an*, Beyrut 1407/1987, s. 2, 7-25, 253; Ahmed Muhtâr el-Bezre, *Fî İcâzi'l-Kur'an*, Beyrut 1408/1988, s. 8-9, 536-539; Mahmûd Diyâb, *el-İcâzü't-tıbbî fi'l-Kur'an*, Kahire 1988, s. 18-25, 30-55, 75-94; Salâh Abdülfettâh el-Hâlidî, *el-Beyân fi icâzi'l-Kur'an*, Amman 1989, s. 17-33, 64, 67-93, 100-103, 108, 125-141, 142-179, 222-224, 276-277, 321-325, 374-375; Tayyar Altıkulaç, *Yüce Kitabımız Hz. Kur'an*, Ankara 1990, s. 98-105; Fethî Ahmed Âmir, *Fikretü'n-naẓm beyne vücûhi'l-İcâz fi'l-Kur'an*, İskenderiye 1991, s. 16-47, 229-266, 276; Adnân Muhammed Zerzûr, *Ülûmü'l-Kur'an*, Beyrut 1991, s. 229-247; Mansûr Muhammed Hasebünnebi, *el-Kevn ve'l-İcâzü'l-İlmî fi'l-Kur'an*, Kahire 1991, s. 143-149, 157, 183-191, 203-204, 219; Ali Mehdî Zeytûn, *İcâzü'l-Kur'an ve eserühâ fi teṭavvûri'n-naḳdi'l-edebî*, Beyrut 1992, s. 49-51, 418-420; Muhammed Kâmil Abdüssamed, *el-İcâzü'l-İlmî fi'l-İslâm*, Kahire 1993, s. 25, 27, 43-44, 46-66, 71, 78, 83, 200-229, 240, 260, 263-269; Muhammed Hasan Heyto, *el-Mu'cizetü'l-Kur'âniyye*, Beyrut 1994, s. 36-39, 79, 116-143, 149-159, 177-179, 180-196, 210, 212-221, 225-227, 279; Abdülazîm İbrâhîm Muhammed el-Mut'înî, *Dirâsât cedide fi icâzi'l-Kur'an*, Kahire 1996, s. 6-7, 22-23, 328-329; Yusuf Şevki Yavuz v.dğr., *İslâm'da İnanç Esasları*, İstanbul 1998, s. 199-200.

